

บทคัดย่อ

พื้นฐานเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทย

งานสถาปัตยกรรมไทยในอดีตแสดงออกลักษณะพื้นฐานเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมที่บ่งบอกถึงพัฒนาการทางภูมิปัญญาไทยมาอย่างต่อเนื่อง แต่ได้แปรเปลี่ยนไปภายใต้อิทธิพลของสถาปัตยกรรมโมเดิร์นและกระแสโลกาภิวัตน์ และเมื่อไม่มีความจำเป็นทางการเมืองในการพึ่งพารูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะไทย งานสถาปัตยกรรมในประเทศไทยโดยทั่วไปยึดแนวรูปแบบสากล รวมทั้งแนวรูปแบบท้องถิ่นนิยมตามความเหมาะสม แต่สำหรับอาคารประเภทที่มีความสำคัญระดับชาติ เช่น อาคารรัฐสภาแห่งใหม่ อาคารศูนย์การประชุมแห่งชาติ เป็นต้น การสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทย ยังต้องการคำตอบที่เป็นการตอบใจต่อการแสดงออกเอกลักษณ์ไทยที่เหมาะสมสำหรับงานสถาปัตยกรรมในสังคมปัจจุบัน

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้: 1) ศึกษาทฤษฎี หลักการและแนวทางการออกแบบงานสถาปัตยกรรมให้มีเอกลักษณ์ไทยสมัยใหม่ พร้อมกับพัฒนารอบแนวคิดวิจัยที่ประกอบด้วยแนวคิดหลัก ๆ และสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับแนวความคิดต่าง ๆ และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง 2) ศึกษางานสถาปัตยกรรมภาคสนามในภูมิภาคต่าง ๆ ที่เป็นงานกรณีตัวอย่าง และงานที่มีความโดดเด่นตามแนวคิดหลัก ๆ และสาระสำคัญที่เกี่ยวข้อง 3) ศึกษาแนวความคิดของสถาปนิกและนักวิชาการ รวมทั้งแรงบันดาลใจ ปัจจัยและทิศทางที่นำไปสู่การสร้างสรรค์ที่แสดงถึงพื้นฐานเอกลักษณ์ไทยสมัยใหม่ 4) ศึกษาระดับความคิดเห็นด้วยและองค์ประกอบสำคัญ ๆ ของความคิดเห็นของกลุ่มสถาปนิกทั่วไปและกลุ่มคนทั่วไป พร้อมการวิเคราะห์เชิงบูรณาการและการวิเคราะห์ในมิติการสืบสาน การปรับเปลี่ยน และการคิดใหม่-ทำใหม่ 5) การนำเสนอข้อสรุปและข้อเสนอแนะแนวทางการสร้างสรรค์ที่เป็นพื้นฐานเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทย

ในการพัฒนารอบแนวคิดวิจัย ได้ครอบคลุมแนวความคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับลักษณะเชิงนามธรรม/เชิงรูปธรรม ลักษณะความงาม รูปลักษณะเชิงสัญลักษณ์ และลักษณะไทยในความเป็นไทย/วิถีไทย ซึ่งได้ใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์สถาปนิกและนักวิชาการโดยตรงรวมจำนวน 20 คน ในแนวทางการออกแบบและการสัมภาษณ์สถาปนิกและนักวิชาการผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ อีกจำนวน 5 คน โดยเฉพาะในประเด็นข้อขัดแย้งต่าง ๆ และทางออกต่อการพัฒนาเอกลักษณ์ไทยสมัยใหม่ ส่วนการสอบถามกลุ่มสถาปนิกทั่วไปและกลุ่มคนทั่วไปได้มุ่งไปที่การค้นหาระดับความคิดเห็น

ด้วยต่อแนวความคิดและรูปแบบสถาปัตยกรรมที่แสดงพื้นฐานเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ โดยได้สอบถามกลุ่มสถาปนิกทั่วไปจำนวน 205 คน ด้วยแบบสอบถามจำนวน 25 ข้อ และกลุ่มคนทั่วไปจำนวน 315 คน ด้วยแบบสอบถามจำนวน 20 ข้อ รวมทั้งได้ค้นหาคำประกอบของความคิดเห็นของทั้งสองกลุ่มโดยวิธีการวิเคราะห์องค์ประกอบ (factor analysis) ปรากฏผลการวิจัยจากการวิเคราะห์เชิงบูรณาการ ดังนี้

1. ลักษณะเชิงนามธรรม ลักษณะ 1) ความเบา ลอยตัว 2) ความโปร่ง ความโล่ง 3) ความโอบล้อม 4) ความร่มรื่น ความเย็นสบาย 5) ความสว่าง ความสลับและความมืด 6) ความสงบ ความสงัด เป็นพื้นฐานเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมที่จัดเป็นจิตวิญญาณความเป็นไทย โดยเกิดจากปัจจัยบริบทภูมิอากาศและปัจจัยภูมิปัญญา และเป็นลักษณะไทยเชิงนามธรรมที่มีการสืบสานมาอย่างต่อเนื่อง

2. ลักษณะเชิงรูปธรรม ครอบคลุม 1) รูปแบบที่อิงกับวิถีธรรมชาติ โดยเฉพาะการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ 2) รูปแบบการจัดภูมิทัศน์ในความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่สีเขียว/พื้นที่ว่างกับอาคาร/ชุมชน 3) ลักษณะที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย จากลักษณะคุ่มแดดคุ่มฝน ลักษณะพื้นที่กึ่งนอกกึ่งใน และลักษณะรายล้อมลาน 4) ลักษณะพื้นถิ่นร่วมสมัยที่แสดงอัตลักษณ์จากการสืบสานทางวัฒนธรรม จากการใช้วัสดุ รูปลักษณะ การใช้องค์ประกอบต่าง ๆ รูปแบบที่อิงจากสิ่งของเครื่องใช้/อาคารเฉพาะ ลักษณะจากการจัดพื้นที่เพื่อสนองประโยชน์ใช้สอย รูปแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัยและอิทธิพลของส่วนกลาง ทั้งกลุ่มสถาปนิกทั่วไปและกลุ่มคนทั่วไปต่างให้ความสำคัญกับการสร้างสรรค์ลักษณะพื้นถิ่นร่วมสมัยจากความสัมพันธ์กับถิ่นที่ โดยมีการปรับเปลี่ยนลักษณะพื้นถิ่นร่วมสมัยตามการแปรเปลี่ยนของอิทธิพลสถาปัตยกรรมร่วมสมัย

3. ลักษณะความงาม ความงามเป็นลักษณะพื้นฐานในการสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทย โดยพิจารณาจากปัจจัยสถานที่ตั้งและการจัดวางอาคาร การจัดพื้นที่ใช้สอยที่เรียบง่าย การจัดองค์ประกอบ รูปทรงและสัดส่วน การเลือกใช้วัสดุ การใช้สีสด ๆ และการใช้สีทอง ลักษณะความงามจากความอ่อนช้อยและความประณีตที่แฝงอยู่ในจิตวิญญาณของสถาปนิกนำไปสู่การสืบสานในการสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทย ส่วนการใช้สีหลากหลายสีที่เป็นสีจัดตัดกันและการใช้สีทอง โดยรวมนับว่ามีความสำคัญรองลงมาในลักษณะความงาม

4. รูปลักษณะเชิงสัญลักษณ์ ครอบคลุมรูปลักษณะตามคติความเชื่อทั่วไป โดยเฉพาะการหันสู่ทิศมงคล และความเชื่อตามคติจักรวาลไตรภูมิ แม้ว่าจะยังเป็นสิ่งที่คนทั่วไปมีความเชื่ออยู่ แต่ได้ลดความสำคัญไปมากตามข้อจำกัดและความเป็นไปในสังคมปัจจุบัน สำหรับรูปลักษณะเชิงสัญลักษณ์เพื่อการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์นั้นจัดเป็นทางออกในการสร้างสรรค์เอกลักษณ์ไทยในบริบทสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะการใช้รูปแบบสัญลักษณ์เฉพาะ (icon) ที่มีความคุ้นเคยสำหรับคนทั่วไป เช่น รูปแบบจั่ว เครื่องยอดทรงสูงยอดแหลม รูปแบบดอกบัว การใช้สัญลักษณ์น้ำ เป็นต้น รวมทั้งรูปลักษณะเพื่อการสื่อความหมายเฉพาะในฐานะสัญลักษณ์ ความเป็นชุมชนและคุณภาพชีวิต ทั้งนี้สถาปนิกที่ให้สัมภาษณ์ได้กล่าวถึงรูปลักษณะเชิงสัญลักษณ์มากที่สุดในพื้นที่ฐานทั้งหมด

5. ลักษณะไทย: ความเป็นไทย/วิถีไทย สะท้อนถึงจิตวิญญาณของความเป็นไทยที่มีความต่อเนื่องจากรากฐานประเพณีใน 2 กระแสหลักทั้งความเป็นไทยแบบทางการ (Formal Thainess) และความเป็นไทยตามทีนิยม (Popular Thainess) ที่ปรากฏในวิถีชีวิตประจำวัน และด้วยอุปนิสัยของคนไทยที่รักความสนุกสนาน เป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีส่วนในการสร้างสรรค์ความหลากหลายของรูปทรงและสีสันในงานสถาปัตยกรรมจากอดีตสู่ปัจจุบัน

โดยรวมตามพื้นฐานเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยดังกล่าวข้างต้น มีกรณีรูปแบบอาคารที่เข้าข่ายการปรับเปลี่ยนมากที่สุด และมีกรณีที่เข้าข่ายการคิดใหม่-ทำใหม่น้อยที่สุด โดยมีการสืบสานลักษณะเชิงนามธรรมที่สะท้อนให้เห็นจิตวิญญาณของความเป็นไทย และพื้นฐานภูมิปัญญาไทย แม้จะมีการปรับเปลี่ยนลักษณะเชิงรูปธรรมตามความเหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบัน โดยเฉพาะจากปัจจัยทางด้านวัสดุและเทคโนโลยี ลักษณะความงามในความอ่อนช้อยและความละเอียดประณีตเป็นลักษณะเด่นของงานสถาปัตยกรรมไทยในการสร้างสรรค์ของสถาปนิกในการจัดองค์ประกอบ รูปทรงและสัดส่วน โดยมีการปรับเปลี่ยนเส้นสายอ่อนช้อยจากเส้นสายทรงจอมแหเดิม และการลดทอนการประดับประดา ความละเอียดและความประณีต ทั้งนี้สถาปนิกได้ให้ความสำคัญกับการใช้รูปลักษณะเชิงสัญลักษณ์เพื่อการสื่อความหมาย ซึ่งเป็นไปในแนวทางการปรับเปลี่ยนรูปแบบมากกว่าการคิดใหม่-ทำใหม่ แม้ว่าจะสามารถสร้างความเข้าใจได้จากการใช้รูปแบบที่คุ้นเคย แต่ก็อาจสร้างความขัดแย้งในความเชื่อทางศาสนา เช่น ในกรณีการใช้รูปแบบ 'ของสูง' ที่ส่วนยอดของอาคารรัฐสภาแห่งใหม่

ประเด็นยังคงอยู่ที่ปัญหาการยอมรับงานสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์/อัตลักษณ์ไทยนอกบริบท โดยที่บริบทเป็นตัวกำหนดความเหมาะสมตามเงื่อนไข ข้อจำกัด และเป้าหมาย นอกจากนี้ ยังมีประเด็นที่สังคมไทยกำลังแปรเปลี่ยนเป็นสังคมพหุลักษณะมากขึ้น ย่อมลดความสำคัญของเอกลักษณ์ในบริบทลง พร้อมกันนี้ให้พิจารณาการสร้างสรรคในแนวทางการคิดใหม่-ทำใหม่ จากการกำหนดโจทย์ใหม่และมุ่งหาคำถามใหม่ โดยเฉพาะในสภาวะการณ์ที่จำเป็นต้องมีการสร้างสรรค์ตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ที่นำไปสู่การขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจที่มีการแข่งขันสูง

คำสำคัญ:

พื้นฐานเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทย

จิตวิญญาณของความเป็นไทย

รูปแบบสัญลักษณ์เฉพาะ

การปรับเปลี่ยน

ABSTRACT

Fundamentals of Thai Architectural Identity

Thai architecture of the past reveals the fundamentals of its national architectural identity and expresses the continuous development of Thai wisdom. This has been transformed under the influences of Modern Architecture and globalization. When the political need for expressing Thai identity is diminished, architecture in Thailand generally adopts an international outlook in combination with localism. However, the challenge of creating a decent Thai architectural identity is raised once more by the pursuit of proper design solutions for buildings of national significance such as those for the National Assembly, the National Conference Center, etc.

This research focuses on the following objectives: 1) Reviewing theories, concepts and design guidelines of modern Thai architectural identity; developing a conceptual framework for research comprising of key concepts and related concepts and influencing factors; 2) Making architectural surveys in various regions of Thailand, especially those case studies and prominent works in accordance with key concepts and relevant issues; 3) Investigating the concepts held by architects and academics, as well as the inspiration, influences and directives of creation in association with the fundamentals of a modern Thai identity; 4) Examining the perception and significant perceptual dimensions of professional architects and people in general in accordance with the conceptual framework for research, proposing the research findings through integrated analysis and following on with analyses regarding inheritance, transformation and reinvention; 5) Conclusions and recommendations being made for the creation and exhibiting the fundamentals of Thai architectural identity.

In developing the conceptual framework for this research, various concepts were covered regarding such fundamental characteristics as abstract, non-abstract, aesthetics, symbolism, and Thainess. These fundamentals were the bases for interviewing 20 expert architects and academics in terms of design approaches and inspirations, and 5 others through electronic message, concerned in particular with conflicting issues and resolution in identity development. Questionnaires were employed to collect data from professional architects and people in general in the search for perceived concepts and designs that express the fundamentals of Thai architectural identity. The critical perceptual dimensions

were generated through factor analysis. Through integrated analyses, the following research findings are revealed:

1. Abstract characteristics include: 1) lightness/buoyancy; 2) transparency/spaciousness; 3) enclosure; 4) shadiness/coolness; 5) brightness/dimness/darkness; 6) tranquillity/quietness. These fundamentals reflect the Thai spirit, nurtured through climatic conditions and wisdom. These abstract characteristics have been exhibited through continuous inheritance.

2. Non-abstract characteristics cover: 1) design in harmony with nature; 2) landscape layout with the integral relationship between green area/space and building; 3) design with Thai wisdom regarding climatic protection, semi-outdoor-indoor space and enclosure; 4) contemporary local identity exhibiting cultural inheritance through localism in various design approaches. Both groups of professional architects and people in general regard very highly contemporary characteristics in connection with locality and necessary transformations influenced by contemporary architecture.

3. Aesthetical dimensions are the bases for the creation of architectural identity. Aesthetical considerations are given to project sites and planning, simple functional space arrangement, compositioning, form and proportion, material selection, and colorfulness, including golden delight. Gracefulness and refinement are the basic aesthetic qualities that form the underlying spirit in the creation of a Thai architectural identity. These latter qualities supersede the colorful approaches.

4. Symbolism focuses on belief systems and symbolic communication. Thais in general still believe in the favorable orientation of buildings that enhance fortunate living. They also believe in future life after death in accordance with Buddhism. However, due to the symbolic constraints in society today, the concerns for expressing modern Thai architectural identity are directed towards iconic design. Iconic features such as gable roofs, pointed top structures, lotus-shaped features and the use of water as a symbolic element are applied. Symbolic designs also express social hierarchical order, a sense of community and quality of life. Among the 5 major fundamental concepts, symbolism through iconic design was mentioned most frequently in the interviews.

5. Thainess reflects the Thai spirit as accumulated through cultural transformation – both formal and popular – in daily life. Due to the joyful nature of Thai people, Thai architecture from the past to the present often reveals formal and colorful multiplicity.

According to the fundamental characteristics of contemporary Thai architecture, most design solutions are transformations of the past; fewer are reinventions. While abstract qualities inherently

prevail, reflecting the spirit of Thainess and the basis of Thai wisdom, there are transformations of non-abstract elements in accordance with present context, especially in regards to materials and technology.

Gracefulness and refinement are the predominant aesthetic characteristics of Thai architecture and are attained through the creative design of architects in compositioning both formal and proportional arrangements. However, the graceful catenary curve has been transformed, while the refinement of decorative work has also been reduced. Current architects are in favor of symbolic designs that communicate Thainess. This only results in a transformative approach rather than reinvention. Though the familiar iconic elements can generate acceptance, the design solutions in general are in conflict with the religion's belief system, as in the case of the new National Assembly Building.

Moreover, concerns are being expressed regarding the application of Thai characteristics outside this context, which in general become the determining factors in accordance with condition, constraint and goal. In addition, Thai society is in the process of transforming more and more into a pluralistic form. Hence, the need for identity becomes less crucial. More concern should be given to the creation of architectural identity through reinventions. Such approaches are critical for a creative economy which is indispensable to an economy-driven and highly competitive society.

Keywords:

Fundamentals of Thai architectural identity

The spirit of Thainess

Iconic design

Transformation